

ЗВ'ЯЗОК ВЛАСТИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ ТА ІНТЕРНЕТ- АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається зв'язок властивостей темпераменту та інтернет-адиктивної поведінки студентів. Аналізуються основні психологічні теорії темпераменту, а також проблема інтернет-адикції. Проведено емпіричне дослідження індивідуальних особливостей нервової системи студентів, схильних до інтернет-адиктивної поведінки і не залежних від Інтернету. Результати дослідження показали, що властивості темпераменту можуть впливати на інтернет-адиктивну поведінку студентів.

Ключові слова: інтернет-адиктивна поведінка, темперамент, індивідуальні особливості нервової системи.

С.К. Акімов

СВЯЗЬ СВОЙСТВ ТЕМПЕРАМЕНТА И ИНТЕРНЕТ-АДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ

В статье рассматривается взаимосвязь свойств темперамента и интернет-аддиктивного поведения студентов. Анализируются основные психологические теории темперамента, а также проблема интернет-аддикции. Проведено эмпирическое исследование индивидуальных особенностей нервной системы студентов, склонных к интернет-аддиктивному поведению и не зависящих от Интернета. Результаты исследования показали, что свойства темперамента могут влиять на интернет-аддиктивное поведение студентов.

Ключевые слова: интернет-аддиктивное поведение, темперамент, индивидуальные особенности нервной системы.

S.K. Akimov

THE RELATIONSHIP OF TEMPERAMENT AND INTERNET ADDICTIVE BEHAVIOR OF STUDENTS.

The article examines the relationship of temperament and Internet addictive behavior of students. The main psychological theories of temperament, as well as the problem of Internet addiction are analyzing. The empirical investigation of individual characteristics of nervous system of students who are prone to addictive behavior online and not dependent on the Internet has been done. According to the results we can see that the properties of temperament can influence on students' Internet addictive behavior.

Key words: Internet addictive behavior, temperament, individual peculiarities of nervous system.

Постановка проблеми. У сучасній психології темперамент розглядається як базовий аспект індивідуальності, обумовлений "переважно біологічними властивостями людського організму". Разом з тим, темперамент може бути

визначений і як компонент більш високоорганізованих структур інтегральної індивідуальності (інтелекту і характеру) [7].

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених властивостям темпераменту, необхідно зазначити, що вивчення зв'язку темпераменту та інтернет-адиктивної поведінки досліджено мало.

Сучасний студент все частіше використовує в навчанні Інтернет як універсальний дослідницький засіб і засіб пошуку інформації. Можливості глобальної мережі настільки широкі, що часто молоді люди не контролюють час, проведений в Інтернеті, і замінюють його освітню функцію розвагами, іграми, спілкуванням у соціальних мережах. Ці дії можуть з часом призвести до інтернет-адиктивної поведінки.

Метою дослідження є емпірична оцінка зв'язку властивостей темпераменту та інтернет-адиктивної поведінки студентів.

Аналіз психологічної літератури свідчить про те, що вивчення проблеми інтернет-адиктивної поведінки викликає значний інтерес у вітчизняній та світовій науці. Термін "інтернет-адикція" було запропоновано І. Голдбергом для опису непереборного бажання користуватися Інтернетом. Вчений стверджував, що інтернет-адикція впливає на побутову, навчальну, соціальну та психологічну сфери діяльності і позначає патологічне використання комп'ютера для залучення до соціальної взаємодії [2; 5]. Дж. Сулер вважає, що інтернет-адиктивна поведінка має ознаки всіх типів адиктивної поведінки та відповідає загальним для всіх адикцій критеріям [5].

К. Янг виокремлює п'ять головних підтипів інтернет-адиктивної поведінки, які характеризують, до чого саме пристрастилася людина: кіберсекс, віртуальні знайомства, пристрасть до онлайн-торгів і азартних ігор, нав'язливий серфінг, нарешті, один з найпопулярніших випадків – пристрасть до комп'ютерних ігор [2].

Аналіз особливостей інтернет-адикції виявляє, що її важливою складовою, порівняно з іншими адикціями, є багаторівневе включення адикта у віртуальну реальність із наростаючою ілюзорною оцінкою того, що відбувається. Адиктивна

особистість використовує власну систему цінностей, особливе мислення, сприйняття та емоції. Але за жодної з інших форм адикції не досягається такої інтеграції психічних функцій, як під час інтернет-адикції. Високий рівень інтеграції призводить до того, що інтернет-адикт не має потреби у використанні типових для інших форм адикції психологічних захистів. Практично відсутніми є такі захисти, як заперечення, проекція, інтелектуалізація.

I. Малкіна-Пих виокремлює певні фактори, що роблять Інтернет привабливим потенційним адиктивним агентом. До них, зокрема, належать: можливість численних анонімних соціальних інтеракцій; віртуальна реалізація фантазій і бажань з установами зворотного зв'язку; знаходження бажаних "співрозмовників", які задовольняють будь-яким вимогам; можливість встановлення контакту з новими особами та контроль над цим контактом; необмежений доступ до інформації, до різних видів розваг; участь в іграх [5].

До психологічних ознак інтернет-адикції належать як специфічні ознаки, так і загальні ознаки, що характерні для інших форм адиктивної поведінки: підвищений настрій під час використання Інтернету; нестримний потяг до виходу в Інтернет; збільшення кількості часу знаходження в Інтернеті; труднощі з припиненням сеансу зв'язку; зростаючі негативні емоції (дратівливість, дисфорія, апатія, знижений настрій, почуття порожнечі, нудьга) поза спілкуванням з комп'ютером; втрата інтересу до родини, роботи, колишніх захоплень; безвідповідальність, невиконання обов'язків на роботі й вдома, часті помилки у виробничій діяльності [5].

Більшість людей починають активно користуватись Інтернетом саме у студентські роки, використовуючи його як зручний інструмент у навчальній і позанавчальній діяльності. Інтернет не тільки відкриває широкі можливості щодо реалізації здібностей студентів, але й дає можливість компенсації відсутніх якостей. Працюючи в Інтернеті, студент активно використовує всі пізнавальні психічні процеси. Він шукає необхідну інформацію, ставить запитання й висловлює власну думку на тематичних форумах, спілкується з цікавими для нього людьми. Все це спрямовує студента до успішної навчальної діяльності та

розвитку його інтелектуальних здібностей. Але не можна забувати, що певного моменту може відбутись втрата власного "Я" з заміною на "Я-віртуальне", і Інтернет, замість засобу досягнення мети, може стати метою.

Аналіз психологічної літератури свідчить, що окремі прояви інтернет-адикції пов'язані з динамічними характеристиками особистості, зокрема з темпераментом. Особливості темпераменту можуть зумовлювати схильність особистості до інтернет-адиктивної поведінки. Численні дослідження доводять, що динамічні прояви особистісних властивостей корелюють з властивостями темпераменту [4, с. 66]. У той же час, як фундамент структури індивідуальності темперамент виконує важливу адаптивну функцію. Наявність таких стійких властивостей особистості як, наприклад, активність, емоційність, дає можливість максимально оптимізувати енергетичні витрати. Темперамент сам виступає як регулятор поведінки та пов'язаних з ним внутрішніх процесів.

Відповідно до спеціальної теорії індивідуальності В.М. Русалова, основу формально-динамічних властивостей психіки становить загальна конституція як інтегрована сукупність всіх біологічних властивостей людини [7].

Що стосується психологічних складових темпераменту, то, як зазначає В.М. Русалов [8], до цих пір відсутній єдиний загальноприйнятий перелік психологічних властивостей, що відносяться до категорії темпераменту. До таких властивостей темпераменту відносять їх відносну стабільність і опірність зовнішнім впливам. При цьому властивості темпераменту не залишаються суворо незмінними, але розвиваються у певній послідовності, обумовленій закономірностями дозрівання вищої нервової діяльності. Крім того, властивості темпераменту можуть зазнавати деяких змін під впливом можливої зміни видів діяльності індивіда [1].

В.М. Русалов розуміє темперамент як основну психосоціобіологічну категорію, незалежне базове утворення психіки, що визначає все багатство змістовних характеристик людини. Згідно з його теорією, темперамент розглядається як комбінація чотирьох властивостей: ергічності, пластичності, швидкості та емоційності в трьох сферах поведінки: психомоторної,

інтелектуальної та комунікативної. В.М. Русалов наполягає на тому, що взаємодія зі світом предметним і світом соціальним має зовсім різний сенс і зміст, у зв'язку з чим ці аспекти людської активності можуть мати і різні формально-динамічні характеристики [9].

Підхід до темпераменту у В.С. Мерліна полягає у вивченні приватних проявів темпераменту – його властивостей. Під ними він має на увазі такі природні психічні властивості, які характеризують динамічну сторону психічної діяльності: швидкість виникнення і стійкість психічних процесів, їх інтенсивність, спрямованість психічної діяльності і т. п. [3]. Властивості темпераменту характеризують саме особливості психічної діяльності, а не фізіологічні процеси, хоча і пов'язані з останніми.

В.С. Мерлін вказує, що, якщо будь-які індивідуальні психічні властивості корелюють з індивідуальними особливостями фазичних умовних рефлексів, то це одна з надійних відмінних ознак властивостей темпераменту. Але це не означає, що психічні властивості, що корелюють з будь-якими іншими індивідуальними особливостями нервової діяльності, не відносяться до властивостей темпераменту [6]. Оскільки темперамент зумовлюється загальним типом нервової системи, то на думку В.С. Мерліна психологічними ознаками темпераменту можуть бути лише досить стійкі та постійні індивідуальні особливості емоційно-вольової сфери, що зберігаються протягом тривалого відрізка часу. В.С. Мерлін виділив наступні ознаки темпераменту: його вродженість, стабільність прояву, вплив на динаміку психічної діяльності людини, наявність певного комплексу властивостей, що обумовлює певний тип темпераменту. До таких властивостей В.С. Мерлін також відносив особливості емоційно-вольової сфери [3; 6].

Згідно з регулятивною теорією темпераменту Я. Стреляу, темперамент складають відносно стабільні риси особистості, які в узагальненому вигляді являють, головним чином, формальні аспекти реакцій і поведінки. Він також запропонував не обмежуватись вивченням зв'язку темпераменту з особливостями будови тіла людини, а розглядати цю якість з точки зору його ролі в пристосуванні людини до умов її життя та діяльності [10].

Я. Стреляу розуміє темперамент як сукупність стабільних властивостей, що визначаються особливостями вроджених нервових і ендокринних механізмів. Він виділяє дві основні характеристики темпераменту: реактивність і активність. Реактивність проявляється в інтенсивності реакції на стимул. Вона впливає на регуляцію поведінки, визначаючи поріг чутливості та працездатність. Активність виявляється в кількості та різноманітності дій людини. Обидві ці характеристики знаходяться в обернено пропорційних відносинах. У міру дорослішання індивіда та під дією особливих умов середовища, темперамент, як вважає Я. Стреляу, в певних межах може змінюватись [3].

У сучасних концепціях темпераменту енергетичні і регулятивні характеристики розглядаються як різні класи. При цьому активність, інтенсивність, швидкість і пластичність розглядаються як енергетичні характеристики, а емоційну чутливість, тип реагування при фрустрації та стресі, а також загальний фон настрою, вважаються регулятивними характеристиками. Потреби і бажання зароджуються у властивостях темпераменту і потім диференціюються під впливом як еволюційно-адаптаційних програм, так і соціально-значущого змісту [4].

Існує необхідність визначення властивостей індивідуальності і, зокрема особливостей темпераменту, що зумовлюють стійкість особистості до деструктивних впливів інтернет-адиктивних агентів.

Організація та методики дослідження. Протягом 2010-2012 років нами проводились дослідження психологічних особливостей студентів Бердянського державного педагогічного університету (далі БДПУ). У першій частині експерименту брали участь 723 студента 1-3 курсів 7 факультетів БДПУ, яким пропонувалось пройти анкетування щодо інтернет-адиктивної поведінки. У другій частині дослідження було сформовано дві групи студентів: Група 1 – інтернет-залежні і схильні до інтернет-адиктивної поведінки, Група 2 – незалежні від Інтернету. Обидві групи включали по 43 піддослідних. Студенти до Групи 2 відбирались випадковим способом, але з урахуванням відповідного курсу та спеціальності Групи 1.

Серед психологічних методик було використано тест-опитувальник Я. Стреляу, методику Равена для вивчення логічності мислення студентів, методику виявлення інтегральної самооцінки особистості. Комплекс методик на виявлення інтернет-адикції складався із трьох тестів: шкала інтернет-залежності, тест Кулакова, тест К. Янг.

Для статистичної обробки емпіричних даних застосовувались непараметричні методи: критерій U Манна-Уїтні та метод рангової кореляції Спірмена.

Результати дослідження. Після проведення тесту-опитувальника Я. Стреляу, з'ясувалось, що в двох групах студентів за шкалами збудження, гальмування та рухливості нервових процесів досить високий рівень виразності кожної властивості. Але у незалежних студентів за всіма шкалами властивостей темпераменту показники більші (рис. 1). Критерій U Манна-Уїтні дорівнює відповідно $U = 612$; $U = 565$; $U = 664$ (U табл.: 733 ($p \leq 0,05$), 654 ($p \leq 0,01$)).

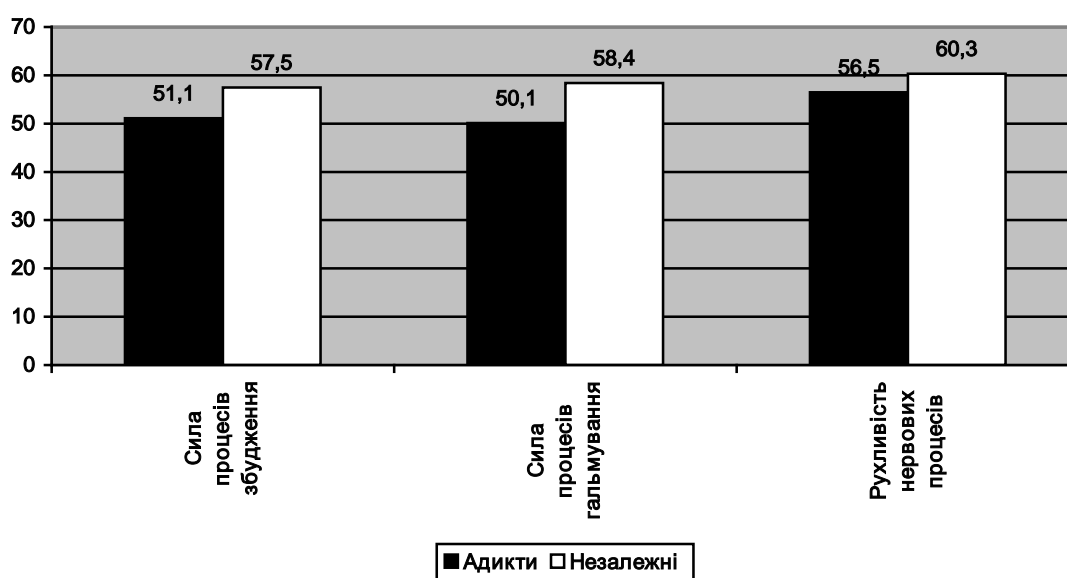

Рис. 1. Показники виразності властивостей нервової системи у інтернет-адиктів і незалежних від Інтернету студентів.

Кореляційний аналіз (за Спірменом) результатів у зведеній групі (86 осіб) показав наявність негативного зв'язку шкал темпераменту з рівнем інтернет-адикції (відповідно: $r_s = -0,84$; $p \leq 0,01$; $r_s = -0,263$ і $r_s = -0,272$; $p \leq 0,05$). Шкали сили

процесів збудження і рухливості нервових процесів позитивно корелюють із здатністю до лінійної диференціації та висновків на основі лінійних взаємозв'язків методики Равена (відповідно: $r_s=0,327$ і $r_s=0,300$; $p\leq 0,01$). При цьому інтернет-адикція має негативний кореляційний зв'язок із методикою Равена ($r_s=-0,428$; $p\leq 0,01$). Особистісна тривожність має негативний зв'язок зі шкалою сили процесів гальмування ($r_s=-0,297$; $p\leq 0,01$) і позитивний з інтернет-адикцією ($r_s=0,428$; $p\leq 0,01$).

На підставі отриманої кореляційної матриці були побудовані плеяди, які наочно відображають зв'язок інтернет-адиктивної поведінки із властивостями темпераменту, здатністю до лінійної диференціації та особистісною тривожністю (рис. 2).

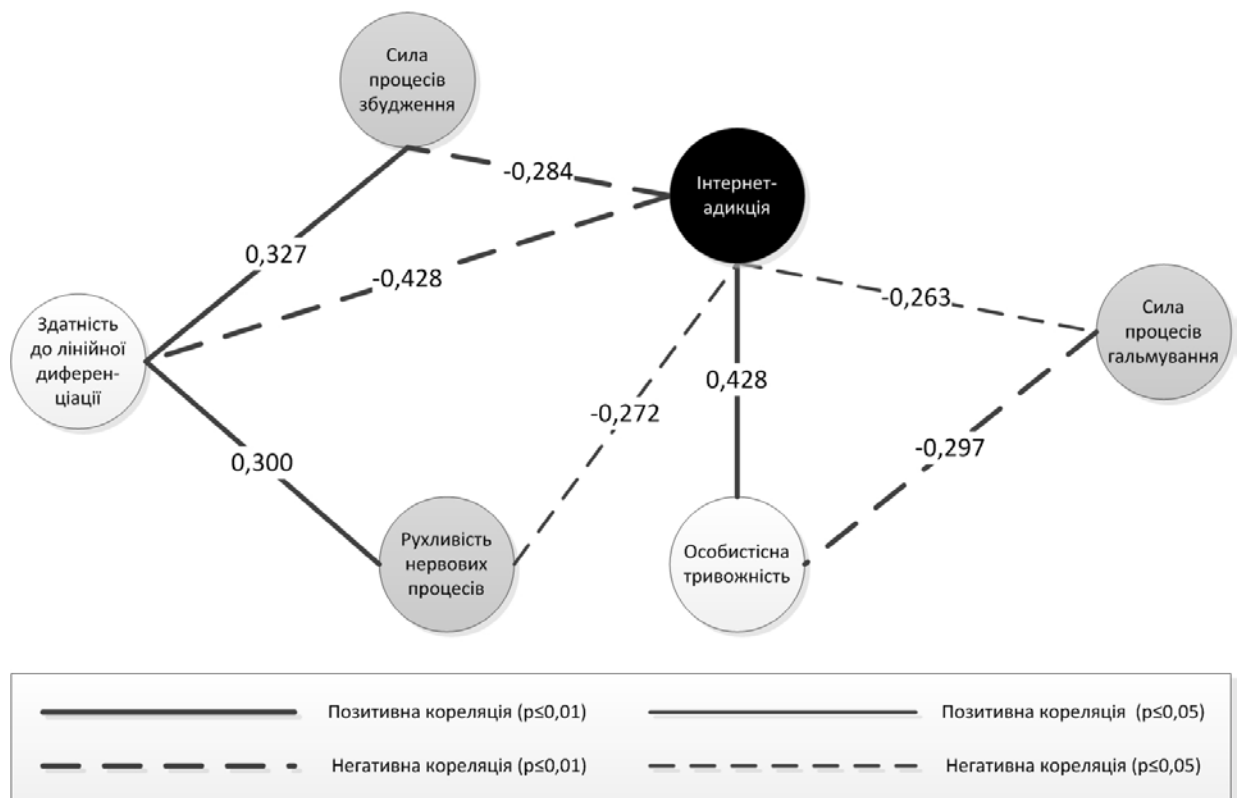

Рис. 2. Кореляційна плеяда зв'язків інтернет-аддикції, властивостей темпераменту, здатністю до лінійної диференціації та особистісною тривожністю.

Обговорення результатів. Показники за шкалою сили процесів збудження у зведеній групі студентів (86 осіб) говорять про високий рівень цієї властивості темпераменту. Для студентів характерні сильні реакції на зовнішні подразники не

завжди адекватні обставинам, що їх викликали. У той же час, високі показники за шкалою сили процесів гальмування показує здатність студентів стримувати свої реакції і пориви, припиняти небажані форми поведінки. Вони можуть досить легко змиритися з тими чи іншими правилами, вимогами, заборонами, пов'язаними з проявом активності.

Найбільш високі показники у двох групах досліджуваних за шкалою рухливості нервових процесів. Сучасні студенти здатні до швидкої зміни від збуджуючого рефлексу до гальмівного рефлексу і навпаки. Вони постійно потребують підживлення новизною. Їм властива легка зміна настрою, залежність його від навколишнього оточення.

Кореляційний аналіз результатів у зведеній групі досліджуваних показав наявність негативного зв'язку шкал властивостей темпераменту з рівнем інтернет-адикції, що може говорити про зв'язок індивідуальних особливостей нервової системи з інтернет-адикцією. Можна припустити, що студенти з низькими результатами за шкалами властивостей темпераменту більш схильні до інтернет-адиктивної поведінки. Для таких студентів будь-яка нова ситуація, оточення, несподівані питання, пропозиції будуть викликати труднощі, а Інтернет, в свою чергу, допоможе впоратись із проблемами в "безпечному" віртуальному просторі.

Для вивчення логічності мислення студентів використовувалась методика Равена. Було встановлено, що у студентів двох груп середній рівень інтелекту. Разом з тим, у інтернет-адиктивів рівень інтелекту (39,77%) виявився нижчим, ніж у незалежних студентів (44,21%). Методика показала слабку здатність інтернет-адиктивних студентів до лінійної диференціації та висновків на основі лінійних взаємозв'язків. Сила процесу збудження та рухливості нервових процесів позитивно пов'язані із здатністю до лінійної диференціації, що може говорити про вплив властивостей нервової системи на логічність мислення студентів, а саме на здатність до висновків на основі лінійних взаємозв'язків. Чим вищі показники за шкалами сили процесів збудження та рухливості нервових процесів, тим більше студент здатен до аналізу обставин, що знижує ймовірність втрати власного "Я" з заміною на "Я-віртуальне".

Показник особистісної тривожності у інтернет-адиктів вище середнього, тоді як у незалежних студентів він чітко знаходяться на середньому рівні. Інтернет-адиктивні студенти, перебуваючи поза мережею, відчують постійну напругу і занепокоєння. Тривала відсутність за комп'ютером викликає у них стрес. Особистісна тривожність у інтернет-адиктів багато в чому пов'язана з постійним відчуттям небезпеки не увійти в Інтернет, скажімо, затримуючись на заняттях у вузі або спілкуючись з однолітками. Особистісна тривожність, як і інтернет-адикція, негативно пов'язана із силою процесів гальмування. Це може свідчити про те, що низькі показники за шкалою сили процесів гальмування є передумовою схильності студентів до особистісної тривожності та до інтернет-адиктивної поведінки.

Висновки.

1. Результати дослідження показали, що у інтернет-адиктів всі результати за показниками шкал збудження, гальмування та рухливості нервових процесів є нижчими. Кореляційний аналіз виявив зв'язок властивостей темпераменту та інтернет-адиктивної поведінки студентів. Встановлено, що, чим вище сила та рухливість нервових процесів, тим менше ймовірність впливу Інтернету, як адиктивного агента на особистість.

2. Емпіричне дослідження показало, що в інтернет-адиктивних студентів спостерігаються проблеми з судженнями на основі лінійних взаємозв'язків. Здатність до лінійної диференціації має позитивний кореляційний зв'язок із силою збудження та рухливості нервових процесів. Чим вищі показники за шкалами збудження та рухливості нервових процесів, тим більше студент здатен до логічного мислення, і навпаки, чим нижче показники, тим більше ймовірність впливу інтернет-адиктивних агентів на особистість студента та слабка здатність студента до висновків на основі лінійних взаємозв'язків.

3. Показник особистісної тривожності у інтернет-адиктивних студентів вище середнього. Особистісна тривожність має негативний кореляційний зв'язок із силою процесів гальмування. Високий рівень особистісної тривожності сприяє формуванню інтернет-адиктивної поведінки у студентів.

Перспективами нашого дослідження буде розгляд ціннісних орієнтацій інтернет-адиктивних студентів з урахуванням часових характеристик їх життєдіяльності.

Список літератури

1. Агарков В.А., Бронфман С.А. Взаимосвязь свойств темперамента и механизмов психической защиты // Журнал практической психологии и психоанализа. – М. – 2009. – №4. – С. 164-184.
2. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости. – СПб.: Речь, 2007. – 190 с.
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
4. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. – М. : Смысл, 1999. – 532 с.
5. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. – М. : Эксмо, 2006. – 1008 с.
6. Мерлин В.С. Отличительные признаки темперамента // Психология индивидуальных различий. Тексты. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 160-166.
7. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. – М.: Наука, 1979. – 311 с.
8. Русалов В.М. Темперамент // Современная психология: Справочное руководство / Под ред. В. Н. Дружинина. – М.: Инфра-М, 1999. – 687 с.
9. Русалов В.М. Формально-динамические свойства индивидуальности человека (темперамент). Краткая теория и методы измерения для различных возрастных групп: методическое пособие. – М. : ИП РАН, 2004. – 136 с.
10. Стреляу Я. Местоположение регулятивной теории темперамента (PTS) среди других теорий темперамента // Иностранная психология. – М. – 1993. – Т.1. – №2. – С. 37-48